

СТАТУС ЖІНКИ В СУСПІЛЬСТВІ СТАРОДАВНЬОЇ РУСІ

Алпеева Є. Д.

Наук. керівн. : канд. іст. наук, доц. **Бондар Н. О.**

*Харківський національний технічний
університет сільського господарства ім. Петра Василенка*

Статус жінки (соціальний, економічний, правовий), її роль на тому чи іншому етапі суспільного розвитку багато в чому зумовлювалася характером самого суспільства, рівнем розвитку його матеріальної і духовної культури. У зв'язку з цим проблема визначення становища жінки в суспільстві вимагає свого тлумачення з позицій багатфакторного аналізу. Зміни, які відбулися в українському суспільстві в останній час і викликали модифікацію рольових функцій жінки, служать додатковим фактором для переосмислення традиційних компонентів вивчення. У даній роботі була зроблена спроба аналізу сімейного, соціально-правового, майнового становища жінок, їх рівня грамотності й освіченості в IX - XI ст., тобто особливе значення приділене статусу жінки у Київській Русі.

У IX ст. внаслідок тривалого внутрішнього розвитку східнослов'янських племен, збагаченого впливами сусідніх народів, утворилась одна з найбільших держав середньовічної Європи - Русь. Центром нової східнослов'янської держави став Київ, тому в історичній літературі з'явилась назва Київська Русь.

Гендерні ролі, як правило, формуються культурною й релігійною традицією. Православна культурна традиція характеризується тим, що протягом століть виключала жінку зі сфери управління й лідерства. Основа християнського вчення про родину – патріархальність. Християнська культура асоціювала жінку винятково з домашньою сферою, родиною. У канонічній церковній літературі жінка переважно згадується у зв'язку з питаннями статі й шлюбу. Гендерна асиметрія християнської родини тримається на гендерній диференціації християнської культури. [1, с. 23]

Розглядаючи становище жінки в часи Стародавньої Русі, необхідно відзначити, що на даному етапі розвитку історії доводиться більше

говорити про місце і роль жінки в сім'ї, ніж в суспільних відносинах. Найголовніше, і що являло реальну вигоду для жінки тих часів - це вдале укладання шлюбу. З раннього віку дівчаток починали готувати до сімейного життя, виховуючи з них господинь великого сімейства. Укладення шлюбу відбувалося за домовленістю батьків наречених і де більше враховувалася матеріальна вигода, а не почуття молодих. Така відсутність права вільного вибору жінкою нареченого, можна розглядати як серйозний аргумент на користь тези про принижене соціально-правове становище жінок в IX - XII ст.

Глава сімейства, чоловік, був холопом по відношенню до государя, але государем у власному будинку. Всі домочадці знаходилися в його повному підпорядкуванні. Перш за все це стосується жіночої половини будинку. Вважається, що в древній Русі до заміжжя дівчина з родовитої сім'ї, як правило, не мала права виходити за межі батьківської садиби. Чоловіка їй підшукували батьки, і до весілля вона його зазвичай не бачила. Після весілля її новим «господарем» ставав чоловік, а іноді (зокрема, у разі його змалку - таке траплялося часто) і тесть. Виходити за межі нового будинку, не виключаючи відвідування церкви, жінка могла лише з дозволу чоловіка. Тільки під його контролем і з його дозволу вона могла з ким-небудь знайомитися, вести розмови із сторонніми, причому зміст цих розмов також контролювався. Навіть у себе вдома жінка не мала права таємно від чоловіка їсти або пити, дарувати кому б то не було подарунки або одержувати їх. У той же час слід відзначити, що в домонгольській Русі жінка володіла цілою низкою прав. Вона могла стати спадкоємицею майна батька (до виходу заміж).[4, с. 47] Найвищі штрафи сплачувались винними в «пошібанії» (згвалтування) та образі жінок «сороміцькими словами». Рабиня, що жила з паном, як дружина, ставала вільною після смерті пана [5]. Поява подібних правових норм у давньоруському законодавстві свідчило про велику поширеність подібних випадків. Існування у впливових осіб цілих гаремів фіксується не тільки в дохристиянській Русі (наприклад, у Володимира Святославича), але і в більш пізній час. Разом з тим в деяких випадках жінка, мабуть, і сама могла стати справжнім деспотом у родині.

Справжню свободу жінка набувала лише після смерті чоловіка. Вдови користувалися великою повагою у суспільстві. Крім того, вони ставали повноправними господинями у домі. Фактично, з моменту смерті чоловіка до них переходила роль глави сімейства. Взагалі ж, на дружині лежала вся відповідальність за ведення домашнього господарства, за виховання дітей молодшого віку.

Тут варто акцентувати увагу на тому, що в епоху Київської Русі жінки користувалися значною свободою і незалежністю як у правовому, так і в соціальному плані й демонстрували самостійність у різних аспектах життя. Прикладом такої самостійності жінки у вирішенні не тільки родинних проблем, а й державницьких є княгиня Ольга. Вона тричі помстилася древлянам за смерть власного чоловіка. Кожен її вчинок і, взагалі, її життя – це подвиг заради своєї родини, своєї землі.[5] Ще однією жінкою княжої крові, яка здобула пошану своїх сучасників та нащадків була дочка Ярослава Мудрого Анна, яка стала королевою Франції, одружившись із королем Генріхом I. Уже на початку свого королівського шляху Анна Ярославівна здійснила громадський подвиг: виявила наполегливість і, відмовившись присягати на латинській Біблії, принесла клятву на слов'янському Євангелії, яке привезла із собою. «Реймське» Євангеліє збереглося, протягом століть, на ньому приймали присягу французькі королі. До честі високоосвіченої руської князівни треба сказати, що вона вільно володіла грецькою мовою, швидко вивчила французьку. Про зростаючий авторитет Анни у французькому суспільстві говорить і той факт, що їй було надане право ставити свій підпис на документах державної ваги. Її чіткі й зрозумілі букви стоять поруч із «хрестами» неписьменних королівських чиновників, придворних і самого короля – Генріха I. Цей привілей Анни був унікальним явищем для французького королівського двору XI ст. Анна знала латинь – офіційну мову того часу, якою писало й говорило освічене суспільство в Західній Європі. Але коронована киянка, живучи вдалині від батьківщини, пам'ятала кириличний правопис, підписувалася й рідною мовою.

Також, до наших днів дійшла слава княгині Євпраксії-Зої (дочки Мстислава Володимировича й онучки князя Мономаха). У 1112 році вона вийшла заміж за візантійського імператора Іоана Компела й під час

коронації прийняла ім'я Зоя. Ще молодою князівною вона зацікавилась медициною, а в Греції поглибила свою медичну освіту й стала автором першого медичного наукового трактату «Алімма» (мазі). Ця книга й сьогодні зберігається в бібліотеці Медичі у Флоренції.

Таким чином, попри те, що староруське суспільство належало до патріархального типу, жінці в ньому гарантувалися певні права. У першу чергу це стосувалось питань володіння власністю. Так звана материзна, тобто власність (земля, ліс, будинок, будови), передавалася чітко по материнській лінії й лише донькам. Чоловік міг лише з відома дружини брати в користування цю землю, але суворо відповідав за це. Статус жінки в українській сім'ї підтверджує старовинне українське слово «дружина», тоді як слов'янське «жінка» означає – та, що «народжує». Дійсно, на відміну від Західної Європи і Росії, суспільне становище жінки і за часів Київської Русі, і в період козацтва (у XVI-XVII ст.) залежало не від статусу чоловіка, а від особистого добробуту. Українська господарка займала рівноправне положення в сім'ї не лише завдяки праву на володіння майном. В українських народних прислів'ях та приказках про добру, вірну дружину зафіксовано повагу до жінки, до її розуму, визнання її особливого становища в українській сім'ї: «Найкраща і найліпша спілка – то муж і жінка», «З доброю дружиною горе не горе, а щастя вдвоє», «Ніхто так не догляне, як вірна дружина», «Без жінки так, як без ума», «Без жінки – як без рук», «Все тільки до часу, а жінка до смерті». Чоловіки вважали нижче за власну гідність займатися домашніми справами й переважно займалися війною та землеробством. Утім, українки вважали справою честі зразковий побут, хоча й «чорніли» від роботи завчасно.[6] Навіть церковні повчання проголошували пошану до жінки-матері «богоугодною» справою. До того ж українки часто володіли секретами народної медицини, яка мала насамперед профілактичний характер. Уміння лікувати передавало в руки жінці владу над хворобою й здоров'ям, отже, над життям і смертю, що також сприяло підвищенню її соціального статусу. До так званих знахарок зверталися з будь-якого приводу, у тому числі вони допомагали в любовних справах, лікували травами, відводили від домівки темні сили та знімали порчу.

Що ж стосується освіти, то, починаючи з моменту становлення жіночої освіти, тут було виявлено ряд протиріч. Довгий час у суспільстві зберігалось негативне ставлення до жіночої освіти. У жінок, особливо це стосується нижчих станів, існували труднощі в отриманні будь-якої освіти (будь то початкова, середня або вища). Саме освіта давало жінкам можливість самим заробити свій хліб, вибрати свою долю. Уже в середні віки дуже багато жінок мали добру освіту, що також затверджувало їх високий статус у суспільстві.

Таким чином, можна сказати, що статус жінки в Стародавній Русі не був однозначний, його можна характеризувати як багатогранний, тому що поряд з образом жінки-господині, досить впевнено постає образ жінки-освітянки, жінки-політичної діячки. Законодавство Київської Русі в сфері регулювання соціально-економічних відносин, розрізняє права чоловіків і жінок, підкреслюючи роль жінки в суспільстві. До того ж старовинне українське слово «дружина» підтверджує статус жінки в українській сім'ї.

Література

1. Глоба Л. Культурно-історичні традиції жіночої освіти в Україні / Л. Глоба // Проблеми загальної та педагогічної психології. – 2010. – Т. XII. – Ч. 2. – С. 63-67.
2. Тарасенко І. В. О женской проекции антропологического подхода / І. В. Тарасенко, В. М. Леонтьєва // Актуальні проблеми філософії науки і сучасних технологій. Вісник ХДУ. – 1997. – № 388. – С. 41-45.
3. Назарко І. Святий Володимир Великий: володар і хреститель Руси-України/ 2-ге вид. – Жовква: Місіонер, 2012.
4. Голубець М. Велика історія України. – Львів, 1935 р.// Перевидання: видавництво «Глобус», 1993.
5. Літопис руський / пер. з давньоруської, передм. Л. Є. Махновця. – К: Дніпро, 1989.
6. Історія українського права. Навч. посіб.: Матер. до курсу лекцій з історії української державності / За ред. О. О. Шевченка. – К.: Олан, 2001. – 214 с.